

הערות

הקדמה

1. ראו למשל: Ralf Meindl, *Ostpreußens Gauleiter: Erich Koch – eine politische Biographie*, Osnabrück 2007.
2. מחקר ביקורתי וטוב על דניץ, שהתבקש זה זמן רב, פורסם רק לאחר שהושלם הספר: Dieter Hartwig, *Großadmiral Karl Dönitz: Legende und Wirklichkeit*, Paderborn etc. 2010.
3. ראויים לציון, אם כי באופן אחר: Herfried Münkler, *Machtzerfall: Die letzten Tage des Dritten Reiches dargestellt am Beispiel der hessischen Kreisstadt Friedberg*, Siedler, Berlin 1985; Stephen G. Fritz, *Endkampf: Soldiers, Civilians, and the Death of the Third Reich*, Kentucky 2004.
4. התיאור המבריק ביותר של ההתקפה של הצבא האדום על ברלין, בירת הרייך, הוא של אנטוני ביוור, *נפילת ברלין*, תל אביב 2003.
5. *Deutschland im Zweiten Weltkrieg*, vol. 6: *Die Zerschlagung des Hitlerfaschismus und die Befreiung des deutschen Volkes (Juni 1944 bis zum 8. Mai 1945)*, Olaf Groehler, Wolfgang Bleyer, ו־Wolfgang Schumann, הספר נכתב בידי קולקטיב של סופרים בהדרכת Olaf Groehler, ויצא לאור במזרח ברלין ב־1985.
6. *Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg*, בעריכת כמה כותבים מה־Militärgeschichtliche Forschungsamt, vol. 7-10, München 2004-2008.
7. לאחרונה ראו אור שני ספרים ראויים לציון: Andreas Kunz, *Wehrmacht und Niederlage. Die bewaffnete Macht in der Endphase der nationalsozialistischen Herrschaft 1944-1945*, München 2007; John Zimmermann, *Pflicht zum Untergang – Die deutsche Kriegsführung im Westen des Reiches 1944/1945*, Paderborn etc. 2009.
8. הדברים אמורים גם בחיבורים: Dieter Rebenisch, *Führerstaat und Verwaltung im Zweiten Weltkrieg*, Stuttgart 1989; Eleanor Hancock, *Leadership and the Total war 1941-1945*, New York 1991; Martin Broszat, *Der Staat Hitlers*, München 1969. החיבור הקלטי הרייך השלישי, ולא בסופו.
9. המחקר המקיף של Dietrich Orlow, *The History of the Nazi Party*, vol. 2, Newton Abbot 1973, 1933-1945, למשל מייחד מעט יותר מעשרים עמודים מתוך 538 עמודיו לתקופה שלאחר ניסיון ההתנקשות של שטאופנברג, ולא יותר משמונה עמודים לחודשים ינואר-מאי 1945, ואילו Kurt Pätzold, Manfred Weißbecker, *Geschichte der NSDAP 1920-1945*, Köln 1981, שנכתב בידי שני היסטוריונים מגרמניה המזרחית, מייחד פחות מתריסר מבין 429 עמודיו לתקופה שספר זה עוסק בה.

10. עד היום אין חיבור טוב יותר מהספר הנפלא Marlis G. Steinert, *Hitlers Krieg und die Deutschen*, Düsseldorf-Wien 1970 העוסק בהיסטוריה החברתית של גרמניה בתקופת המלחמה, אך הוא מוגבל במידה רבה לשימוש בדיווחים פנימיים – מאירי עיניים ביותר – על המורל, ועוסק בעיקר בחברה האזרחית, ולא בצבא. בימים אלה ניקולס סטרגרדט (Stargardt) ממודלן קולג' באוקספורד עוסק במחקר חדש ומבטיח מאוד על החברה הגרמנית בתקופת המלחמה.
11. המחקר יוצא הדופן על האסטרטגיה של ארצות הברית ועל התקדמות הצבא לעומק שטחה של גרמניה הוא של Klaus-Dietmar Henke, *Die amerikanische Besetzung Deutschlands*, München 1995. תיאור מוחשי של החוויות הצבאיות שעברו כוחות בעלות הברית ושל הגרמנים בחזיתות, תוך כדי הכנעתה של גרמניה, נמצא בתוך: מקס הסטינגס, ארמגדון: הקרב על גרמניה, 1944-1945, תל אביב 2007.
12. בסוגיה זו ראו מחקר מצוין על האופן שבו ניסיונם של הגרמנים בחודשי המלחמה האחרונים סייע לראשית שיקומה של גרמניה לאחר הכניעה: Richard Bessel, *Germany 1945: From War to Peace*, New York 2009.

ראשית דבר: עולים בלהבות

1. Adelheid L. Rüter-Ehlermann, C. F. Rüter (eds.), *Justiz und NS-Verbrechen. Sammlung deutscher Strafurteile wegen nationalsozialistischer Tötungsverbrechen*, 1945-1966, vol. 1, Amsterdam 1968, Nos. 010, 029, pp. 115-129, 645-659; Elke Fröhlich, "Ein junger Märtyrer", in: Martin Broszat, Elke Fröhlich (eds.), *Bayern in der NS-Zeit*, Vol. 6, München 1983, pp. 228-257; Stephen G. Fritz, *Endkampf: Soldiers, Civilians, and the Death of the Third Reich*, University Press of Kentucky, Lexington 2004, pp. 153-158; Hans Woller, *Gesellschaft und Politik in der amerikanischen Besatzungszone: Die Region Ansbach und Fürth*, Munich 1986, pp. 48-55. המפקד הצבאי לשעבר של העיר, נדון בדצמבר 1946 בידי בית המשפט של מחוז אסנבך לעשר שנות מאסר.
2. ראו את האוסף יקר הערך של מסות על הטרור בשלב האחרון בתוך: Cord Ardenes, Edgar Wolfrum und Jörg Zedler (eds.), *Terror nach Innen. Verbrechen am Ende des Zweiten Weltkrieges*, Göttingen 2006.
3. אנשי משטרת מינכן לדוגמה קיבלו שכר עד מאי 1945. מנקה שלא קיבל את שכרו באפריל תבע תשלום פיגורים בסוף יוני. BHStA, Munich, Minn 72417, Nr. 2415f27, Gehaltszahlung, 28.6.1945, 2415f28, Zahlungen von Arbeitslöhnen, 28.6.1945. בקצה האחר של הקשת ראש המטה האישי לשעבר של הימלר, שבשלב האחרון של המלחמה היה האיש הכול-יכול של הוורמאכט באיטליה, גנרל הוואפן-ס"ס אוברגרופנפיהרר קארל וולף (Wolff), המשיך למשוך שכר של 2,226.80 רייכס-מרקים (1,551.90 רייכס-מרקים נטו) באפריל 1945, בשעה שהוא קשר למעשה בחשאי להגיע לכניעה חד-צדדית של הכוחות הגרמניים באזור שבשליטתו. BAB, BDC, SSO-Karl Wolff, Gehaltsabrechnung, April 1945, 31.3.45. תודה ל-Horst Möller ול-Michael Budrus על המידע הזה, ול-Jonathan Steinberg על ההפניה אליו.
4. את המידע קיבלתי באדיבותם של Wolfgang Holl, Alexander von Humboldt-Stiftung, Bad-Godesberg, Holger Impekoven, וכן המצוי עתה בעיצומה של עבודה על תולדות המכון בין השנים 1925 ל-1945, ואני מודה לו על שחשף לפני את המיזם הזה.

- Albert Speer, *Erinnerungen*, Frankfurt am Main, Berlin 1969, p. 467; BA/MA, N648/1, NL Dethleffsen, *Erinnerungen*, fo. 7 (1945-1946) .5
- Andreas Förschler, *Stuttgart 1945, Kriegsende und Neubeginn*, Gudensberg-Gleichen 2004, p. 10 .6
- Christian Hartmann, Johannes Hürter, *Die Letzten 100 Tage Des Zweiten Weltkriegs*, Munich, 2005, היום ה-78, 21.2.1945 (ולאחר מכן). הכרורגל לא היה עומד בתקני ליגת-העל האנגלית של היום. הנבחרת אולתרה מבין כל השחקנים – רובם ככולם חיילים בחופשה – שהיו באזור. משחק הגמר האחרון באלפיות גרמניה התקיים ב-16.6.1944 בנוכחות שבעים אלף צופים בברלין. דרודן הביסה את המבורג, 4-0. מאז ואילך הוגבלו המשחקים ל"ספורט-גאואה" אזוריים בשל קשיי התעבורה והמצב הצבאי המידרדר. .7
- Jerzy W. Borejsza, "Der 25. Juli 1943 in Italien und der 20. Juli 1944 in Deutschland – Zur Technik des Staatsstreichs im totalitären System", in: Jürgen Schmadeke, Peter Steinbach (eds.), *Widerstand gegen den Nationalsozialismus*, Munich-Zurich 1986, pp. 1079-1085 .8
- Michael Geyer, "Endkampf 1918 and 1945: German Nationalism, Annihilation, and Self-Destruction", in: Alf Lüdtke, Bernd Weisbrod (eds.), *No Man's Land of Violence: Extreme Wars in the Twentieth Century*, Göttingen 2006, p. 40 .9
- Doris L. Bergen, "Death Throes and Killing: Hans Mommsen's 'The Dissolution of the Third Reich: Crisis Management and Collapse, 1943-1945,'" *Bulletin of the German Historical Institute*, 27 (2000), pp. 26-27 .10
- Alfred Vagts, "Unconditional Surrender: vor und nach 1943", *VfZ*, 7 (July 1959), p. 300 .11
- Gerhard L. Weinberg, *A World at Arms: A Global History of World War II*, Cambridge 1994, pp. 438-439
- Anne Armstrong, *Unconditional Surrender: The Impact of the Casablanca Policy upon World War II*, New Brunswick, NJ 1961, pp. 137-147
- היתה טעות שהאריכה את העימות. כתב בזיכרונותיו כי הדרישה לכניעה בלא תנאי "ריתקה אותנו במידה מסוימת למשטר הנאצי" וכי לא היתה כל אפשרות להניח את הנשק ולפתוח את החזית המערבית לפני בעלות הברית בלא לקבל ולו ערבויות מסוימות לביטחונה של גרמניה. הוא טען כי הידיעות על תכנית מורגנתאו לפצל את גרמניה ולהפוך אותה למדינה קדם-תעשייתית, תוצאת ועידת יאלטה, "סיכלו את הסיכוי לכל יוזמה שעוד נותרה לנו", ולפיכך לא נותרה בררה אלא להמשיך להילחם. Siegfried Westphal, *Erinnerungen*, Maintz 1975, pp. 326, 341. ולטר לודה-נורדאט, שלישו של גרוס-אדמירל דניץ, טען גם הוא כי הדבר היה גורם מכריע בנכונות להמשיך להילחם בכל מחיר. Walter Lüdde-Neurath, *Regierung, Dönitz, Die letzten Tage des Dritten Reiches*, 5th edn., Leoni am Stranberger

- .See 1981, p. 22
12. Reiner Pommerin, "The Wehrmacht: Eastern Front", in: David Wingate Pike (ed.), *The Closing of the Second World War: Twilight of a Totalitarianism*, Klaus-Jürgen Müller, "The Western של ראו גם דברים של הוספה", New York 2001, p. 46 "Front", בספר זה, עמ' 56, שעל פיהם הוסיפה "הכניעה בלא תנאי" קיסם על מדורת החששות של ראשי הצבא שמא יואשמו בעוד תקיעת "סכין בגב".
13. Bodo Scheuring, *Alfred Jodl: Gehorsam und Verhängnis*, Berlin, Frankfurt am Main 1991, p. 286, מציינ כי מבחינתו של גנרל יודל (ובלי ספק גם מבחינתם של ראשי הצבא האחרים), הדרישה לכניעה בלא תנאי סיפקה "תירוץ קלוש" ("fadenscheiniger Vorwand").
14. Walter Warlimont, *Inside Hitler's Headquarters 1939-1945*, pb.edn., Novato, Calif., n.d. (original Eng. Edn.), London 1964, p. 316
15. החיבורים הקלאסיים הם: חנה ארנדט, *יסודות הטוטליטריות*, בני ברק 2010; וכן Carl Joachim Friedrich, Zbigniew Brzezinski, *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*, Cambridge 1956
16. לקט של הערכות מאוחרות יותר ויישומים של התפישה הזאת ראו בתוך: Eckhard Jesse, *Totalitarismus im 20. Jahrhundert*, Bonn 1999
17. דוגמה מייצגת של המגמה החדשה במחקר ראו בתוך: Frank Bajohr, Michael Wildt, *Volksgemeinschaft. Neue Forschungen zur Gesellschaft des Nationalsozialismus*, Frankfurt am Main 2009
18. Heinrich Jaenecke, "Mythos Hitler: Ein Nachruf", in: *Kriegsende in Deutschland*, Hanburg 2005, p. 223
19. הרעיון הזה מחזק את "פרויקט בוואריה" פורץ הדרך שרווח בשנות השבעים. קובצי המאמרים שנולדו מתוך המיזם וראו אור בסדרת *Bayern in der NS-Zeit*, Martin Broszat, Elke Fröhlich et al (eds.), Munich 1977-1983, "Herrschaft und Gesellschaft im Konflikt" ("שיטת שלטון וחברה בסכסוך").
20. Robert Edwin Herzstein, *The war That Hitler Won*, London 1979
21. ראו בייחוד: Michael Wildt, *Volksgemeinschaft als Selbstermächtigung*, Hamburg 2007 (אף כי החיבור עוסק רק בתקופה שלפני המלחמה); וכן ראו: Peter Fritsche, *Life and Death in the Third Reich*, Cambridge, Mass., London 2008
22. DRZW, 9/2 (Herf), p. 202
23. Götz Aly, *Hitlers Volksstaat: Raub, Rassenkrieg und nationaler Sozialismus*, Frankfurt am Main, 2005
24. ראו: Fritsche, pp. 266-296
25. ציטטות מתוך: Fritsche, pp. 269-271
26. Robert Gellately, *Backing Hitler: Consent and Coercion in Nazi Germany*, Oxford 2001, pp. 1, 3, 226
27. לניתוח מעמיק ומלא מחשבה על חשיבותה של מורשת 1918, לא רק עבור היטלר אלא עבור כל המשטר הנאצי, ראו: Timothy W. Mason, *Sozialpolitik im Dritten Reich: Arbeiterklasse und Volksgemeinschaft*, Opladen 1977, ch. 1
28. הדברים הישירים והבוטים ביותר בעניין מובאים בתוך: Hans-Ulrich Wehler, *Der Nationalsozialismus: Bewegung, Führerherrschaft, Verbrechen*, Munich 2009, esp. Chs. 2, 7, 11, 14. הקטעים האלה לוקטו מתוך יצירתו המונומנטלית *Deutsche Geschichtsgeschichte*, vol. 4: 1914-1949, 3rd edn., Munich 2008. תפיסת "השלטון הכריזמטי" לקוחה כמוכר (Weber). ראו את ספרו *Wirtschaft und Gesellschaft – Grundriß der verstehenden Soziologie*, 5th rev.

הערות

Ludolf Herbst, *Hitlers* אמנם .Edn., Tübingen 1980, pp. 140-747, 654-687
,Charisma: Die Erfindung eines deutschen Messias, Frankfurt am Main 2010
יוצא נגד התפיסות כי כשהיטלר פתח ב"קריירה" שלו הוא ניחן בתכונות של כריזמה
אישית מולדת – כפי שטענו רק מעטים מבין ההיסטוריונים הרציניים – ומדגיש את
התעמולה שפעלה כדי ליצור לו כריזמה בשנות העשרים (בטיעון המתקרב להצגת
הגרמנים כקורבנות של שיטות מתוחכמות של פיתוי המונים), אך נדמה שהוא מקבל
את הרעיון שהמשטר הנאצי התבסס על "שלטון הכריזמה".